

Pregledni naučni rad
UDK:343.3/7:316.624-053.6
DOI:10.7251/ZND2501126B

KRIVIČNOPRAVNI POLOŽAJ MALOLJETNIH PRESTUPNIKA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

*Prof.dr Edis Bajić*²³
Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku

*Mr.iur Admira Bakić*²⁴
Radio televizija Tuzlanskog kantona

Apstrakt: *Određivanje posebnog pravnog položaja maloljetnom učiniocu krivičnih djela u odnosu na punoljetne učinioce u krivičnim zakonodavstvima je rezultat dugogodišnjih iskustava i naučnih saznanja da se ličnost maloljetnika formira postepeno u biopsihološkom i socijalnom pogledu, da maloljetnici nisu uvijek u stanju da shvate značaj svojih postupaka i posljedice koje proizilaze iz takvih postupaka kao i da nisu uvijek sposobni da se odupru negativnim uticajima kojima su izloženi. Zbog toga se i pitanje krivične odgovornosti maloljetnika postavlja drugačije nego kod punoljetnih učinilaca. U ovom radu ukazaćemo na pravni okvir postupanja sa maloljetnim prestupnicima u FBiH.*

Ključne riječi: *pravni položaj, krivična odgovornost, maloljetni prestupnici, krivično djelo.*

Uvod

Cilj svakog društva je blagovremeno otkrivanje, sprečavanje i suzbijanje svakog asocijalnog ponašanja maloljetnika i pri tome uspostavljanje snažnije kontrole nad maloljetnicima. Da bi društvo uspjelo u tome potrebno je stvoriti predušlove u oblasti socijalne politike, zakonodavstva, obrazovanja, pravosuđa. Potrebno je izvršiti edukaciju svih onih koji su odgovorni za ponašanje maloljetnika od onih koji trebaju prepoznati problem u porodici, školi, društvu, do onih koji trebaju otkriti i spriječiti maloljetnog učinioca u vršenju protivpravnih dijela, odnosno provesti postupak kažnjavanja i izvršenja kazne za eventualno učinjen prestup (Demirović, 2015). Kako se radi o maloljetnim licima sa specifičnim psihofizičkim karakteristikama potrebna je i drugačija reakcija društva i njegovih institucija koje će biti efikasna i usklađena sa međunarodnim

²³ edisbajic1@gmail.com

²⁴ bakicadmira@gmail.com

dokumentima. Stoga u savremenim krivičnim zakonodavstvima maloljetni učinioci krivičnih djela imaju drugačiji pravni položaj od punoljetnih učinilaca, što znači da o njihovim predmetima odlučuje sud za maloljetnike posebno specijaliziran za ovu kategoriju prestupnika što nekada nije bio slučaj (Macanović, 2021).

Ovakav pristup prema maloljetnim delinkventima i određivanje dugačijeg pravnog položaja maloljetnika je preporuka i međunarodnih organizacija. Tako Standardna minimalna Pravila Ujedinjenih nacija (Pekinška pravila) ističu primjenu vansudskih postupaka prema maloljetniku, Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mjere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila) ističu da kada je god to moguće prema maloljetniku se izriču neformalne mjere da bi se izbjegla formalnost postupka prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela.

Nema sumnje da je zakonodavac, propisivanjem zakonskih rješenja materijalne, procesne i izvršne prirode, u zadnje dvije decenije ispoljio zaštitnički ili protektivni odnos kada je u pitanju postupanje specijalizovanih organa maloljetničkog pravosuđa prema maloljetnicima, a taj specifičan položaj, tretman i odnos možemo posmatrati dvojako, tj. maloljetnik kao izvršilac određenog krivičnog djela i maloljetnik kao oštećeni izvršenjem određenog krivičnog djela (žrtva) (Young, Greer, Church, 2017: 21–29).

Taj status ogleda se i u činjenici da se prema ovoj kategoriji učinilaca primjenjuju specifična pravila krivičnog prava vezana za pitanja: a) krivice i krivične odgovornosti maloljetnika i b) specifičnih krivičnopravnih mjera i sankcija koje im se mogu izricati, ali i za pitanja c) posebnih organa koji postupaju s maloljetnicima u sukobu sa zakonom, d) osobene (krivične) procedure koju ti organi primjenjuju, te, na koncu, i posebnih pravila e) zaštite maloljetnika kao oštećenih u krivičnom postupku (Gurda, 2020: 782). Kompleksna ustavnopravna struktura države Bosne i Hercegovine neposredno uslovljava i determinira način, strukturu i organizaciju vršenja vlasti, tako da egzistiraju četiri krivična zakonodavstva koja regulišu krivičnopravni položaj maloljetnika: krivično zakonodavstvo na državnom nivou, krivično zakonodavstvo na nivou entiteta - Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 7/14) i Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br.13/10, 63/11, 61/13) i krivično zakonodavstvo Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službene novine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 53/11).

Strukturu i dinamiku kriminaliteta maloljetnika u FBiH, RS i BD BiH moguće je utvrditi na osnovu podataka o registrovanom kriminalitetu maloljetnika koji su

prikazani u službenim evidencijama Federalne uprave policije i kantonalnih uprava, Ministarstva unutrašnjih poslova RS i Policije BD BiH, sudova i tužilaštava. Pored toga, za potpuniju sliku o stanju kriminaliteta maloljetnika, neophodna je izrada, implementacija i realizacija strategija, akcionih planova i programa prevencije, usmjerenih na proučavanje i praktično istraživanje etiologije, fenomenologije i stepena prisutnosti maloljetničkog prestupništva, sa posebnim osvrtom na društveno reagiranje na ovaj oblik kriminaliteta, i to naročito na aspekt krivičnog tretiranja navedenog fenomena (Kosović, Sofović, 2009).

Pravni okvir odgojnih mjera i krivičnih sankcija koje se izriču maloljetnim prestupnicima

Krivičnopravni položaj maloljetnika kao i cjelokupno postupanje specijalizovanih organa maloljetničkog pravosuđa, bitno se razlikuje u odnosu na krivičnopravni položaj i status punoljetnih izvršilaca krivičnih djela. Međutim, maloljetnička delinkvencija, kao pravni i društveni realitet, nije novina, niti je svojstveno samo za savremeno društvo, već se radi o staroj pojavi, odnosno društvenom fenomenu koji je kroz različite periode ljudske egzistencije zavređivao posebnu pažnju i fenomenološki se modifikovao tako što se prilagođavao aktuelnim društvenim, ekonomskim i drugim uslovima i okolnostima. Kriminalitet maloljetnika po mnogo čemu predstavlja kompleksan i specifičan oblik negativnog društvenog ispoljavanja (pojave). Sama činjenica da je maloljetno lice izvršilac krivičnog djela čini ovaj oblik kriminaliteta dovoljno specifičnim, s obzirom da se od punoljetnih učinilaca razlikuje po stepenu biopsihološkog razvoja i emocionalne zrelosti, ali i činjenicom da je maloljetnička populacija značajna kategorija stanovništva. Posljedice navedenog se vrlo često manifestuju u odsustvu čvrste volje i zrelog razmišljanja prilikom izvršenja krivičnih djela, kao i potencijal za buduće punoljetne učinioce krivičnih djela (Ricijaš i sar, 2014).

Kada je u pitanju problem maloljetničkog prestupništva važno je istaći alternativne mjere koje se sprovode u FBiH. Taj segment izuzetno je važan i kao diverzion model pravne zaštite djece koja po prvi put počine krivično djelo. Kao najznačajniju novinu maloljetničkog krivičnog prava u Federaciji BiH treba istaći uvođenje alternativnih ili diverzionih mjera pod nazivom odgojne preporuke koje treba da vode skretanju krivičnog postupka na druge grane prava, odnosno prije svega na porodično pravo ili pravo socijalne zaštite. U zakonima koje uređuju ovu oblast u BiH postoji vrsta vaspitne mjere (odgojne ili vaspitne mjere) upućivanja u disciplinski (odgojni) centar. Tako u FBiH maloljetniku sud može odrediti mjeru upućivanja u odgojni centar na dva načina: na određeni broj

sati tokom dana u trajanju najmanje 14 a najduže 30 dana; na neprekidni boravak u trajanju najmanje 15 dana, ali ne duže od tri mjeseca Pitanje maloljetničkog pravosuđa u Federaciji BiH regulisano je Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, koji je na prijedlog Ministarstva pravde usvojen u Parlamentu Federacije BiH januara mjeseca 2014. godine. Ustavni osnov za donošenje ovog zakona sadržan je u članu 4. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, prema kojem se ustavno uređenje temelji na garantovanju i zaštiti ljudskih prava i sloboda i prava u skladu sa međunarodnim standardima.

Donošenjem Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima Federacije Bosne i Hercegovine iz 2014. godine stvorena je podloga za bolji pristup i tretman maloljetnika sklonih društveno neprihvatljivim oblicima ponašanja. Zakonom su postojeće odgojne preporuke (alternativne mjere) i krivične sankcije redefinisane i dopunjene, a uvedena je dodatna alternativna mjera u obliku policijskog upozorenja (Pleh, 2019). Poseban značaj u prevenciji i sprečavanju ekspanzije maloljetničkog prestupništva kao socio-patološke pojave imaju vaspitne preporuke. Primarna svrha odgojnih preporuka je sprečavanje vođenja krivičnog postupka protiv maloljetnika, ali i kroz njihovu primjenu ostvarivanje pravilnog razvoja maloljetnika i jačanje lične odgovornosti kako u budućnosti ne bi činili krivična djela (član 25., Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službene novine FBiH, br. 7/14).

U vaspitne preporuke se prema članu 26. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku ubrajaju:

- lično izvinjenje oštećenom,
- naknada štete oštećenom,
- redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao,
- uključivanje u rad, bez nadoknade, u humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja,
- liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi (bolničko ili ambulantno),
- uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman odgojnih, obrazovnih, psiholoških ili drugih savjetovališta.

Za njihovu primjenu je nužno ispuniti članom 24. definisane uslove koji podrazumijevaju:

- da maloljetnik priznaje krivično djelo,
- da je priznanje dato slobodno i dobrovoljno,
- da postoji dovoljno dokaza da je maloljetnik učinio krivično djelo,
- da maloljetnik u pisanoj formi izražava spremnost za pomirenje sa oštećenim,

- da maloljetnik u pisanoj formi da pristanak za primjenu odgojne preporuke, a mlađi maloljetnik uz pristanak roditelja ili staratelja i
- da u pisanoj formi pristanak da i oštećeni u slučaju kada se to prema zakonu zahtijeva.

U odabiru i primjeni odgojnih preporuka značajnu uloga ima organ starateljstva. Kada je riječ o *Ličnom izvinjenju oštećenom* i *Naknadi štete oštećenom*, ove dvije odgojne preporuke provodi direktno organ starateljstva u postupku posredovanja (medijacije) između maloljetnika i oštećene osobe. Kod *Ličnog izvinjenja oštećenom* organ starateljstva posreduje onda kada se postupak vodi pred organom starateljstva i/ili medijacije pred organom određenim za provođenje medijacije. Organ starateljstva određuje ovlaštenu osobu organa starateljstva za provođenje postupka, poziva maloljetnika i oštećenog, dobija saglasnost za zajednički sastanak i zakazuje sastanak, te utvrđuje izvršenost ili neizvršenost preporuke. Pored toga, organ starateljstva izvještava tužilaštvo o procesu posredovanja. Za proces medijacije je važno naglasiti da organ starateljstva ima ulogu učesnika u procesu i ulogu zaštite maloljetnika. On podnosi izvještaj tužilaštvu i sudu tj. organu koji vodi postupak o uspješnosti medijacije. Ukoliko je preporuka izvršena, tužilac donosi odluku o izricanju preporuke. U slučaju njenog neizvršavanja, tužilac izdaje naredbu o pokretanju pripremnog postupka i o tome informiše organ starateljstva (Pleh, 2019).

U Zakonu o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku predviđene su posebne krivične sankcije za maloljetne učinioce krivičnih djela koje se razlikuju od krivičnih sankcija za punoljetne učinioce kako po svojoj suštini tako i po svojoj svrsi. To su zakonom predviđene mjere društvenog reagovanja prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela koje izriču zakonom određeni organi u cilju zaštite društva od kriminala kroz odgoj, preodgoj i pravilan razvoj maloljetnika.

Dakle, sistem krivičnih sankcija prema maloljetnicima, odnosno prema djeci u sukobu sa zakonom čine:

- a) odgojne mjere,
- b) maloljetnički zatvor i
- c) sigurnosne mjere.

Odgojne mjere predstavljaju zakonom određene mjere, odnosno specifične krivične sankcije kojima se ostvaruje zaštita društva od maloljetničkog kriminala putem odgoja i preodgoja maloljetnika, koje izriče sud prema maloljetnom učiniocu zbog učinjenog krivičnog djela, a koje se sastoje u ograničavanju njihovih sloboda i prava. Maloljetnom učiniocu krivičnog djela mogu se izreći sljedeće odgojne mjere: a) mjere upozorenja i usmjeravanja, i to: 1. sudski ukor, 2. posebne obaveze i 3. upućivanje u odgojni centar za maloljetnike; b) odgojne

mjere pojačanog nadzora, i to: 1. pojačani nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca, 2. pojačani nadzor u drugoj porodici ili 3. pojačani nadzor nadležnog organa socijalne zaštite; c) zavodske mjere, i to: 1. upućivanje u odgojnu ustanovu, 2. upućivanje u odgojno-popravn dom ili 3. upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje.

Maloljetnički zatvor iz ugla krivičnog prava

Maloljetničko krivično pravo Federacije BiH poznaje samo jednu kaznu, ona je fakultativnog karaktera i ona se može izuzetno primijeniti samo prema starijim maloljetnim učinocima krivičnih djela - maloljetnički zatvor. Maloljetnički zatvor predstavlja posebnu vrstu kazne lišenja slobode koja je slična kazni zatvora kao vrsti krivične sankcije za punoljetne učinioce krivičnih djela (kaznu maloljetničkog zatvora poznaju i krivična zakonodavstva Republike Srbije, Republike Makedonije, Ruske Federacije, Republike Slovenije, Republike Crne Gore, Republike Hrvatske, Republike Bugarske i niza drugih savremenih zemalja). To je najteža krivičnopravna sankcija predviđena za maloljetne učinioce težih krivičnih djela.

Donošenjem novog, odvojenog krivičnog zakonodavstava za maloljetnike u Bosni i Hercegovini zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, nastala je veća potreba, ali su se stvorile i bolje pretpostavke za primjenu procesa opservacije i dijagnostike ličnosti maloljetnog prestupnika u praksi maloljetničkog pravosuđa (Pleh, Suljagić. S., Suljagić, A., 2020:5).

Maloljetnim učinocima krivičnih djela kojima je izrečena odgojna mjera ili kazna maloljetničkog zatvora, mogu se, pod uslovima predviđenim zakonom, izreći jedna ili više sigurnosnih mjera, i to: 1. obavezno psihijatrijsko liječenje; 2. obavezno liječenje od ovisnosti; 3. obavezno ambulantno liječenje na slobodi; 4. zabrana upravljanja motornim vozilom i 5. oduzimanje predmeta. Sigurnosne mjere se primjenjuju, uz ispunjenje, zakonom propisanih uslova za svaku od njih, ukoliko je maloljetniku (starijem ili mlađem) ili mlađem punoljetnom licu izrečena odgojna mjera ili kazna maloljetničkog zatvora. I još treba istaći zakonsku obavezu prema kojoj je sud obavezan primijeniti kada god je to moguće mjeru liječenja na slobodi u odnosu na smještaj maloljetnika u zdravstvenu ustanovu, a svakako radi provođenja sigurnosnih mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja i obaveznog liječenja od ovisnosti.

Dva su uslova za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, i to:

- da je maloljetnik izvršio krivično djelo sa teškim posljedicama;

- da je krivična odgovornost maloljetnog učinioca ispoljena u visokom stepenu.

Pri izricanju ove kazne sud je obavezan da utvrdi postojanja i stepen krivične odgovornosti i da procjeni u konkretnom slučaju da li će kaznom maloljetničkog zatvora biti ostvarena svrha kažnjavanja maloljetnika (Marić, 2019: 226). Iako se vaspitne mjere i kazna maloljetničkog zatvora bitno razlikuju, kako po uslovima za njihovo izricanje tako i po svojoj suštini, zakonom je propisana zajednička svrha ovih sankcija. U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija, posebna svrha vaspitnih mjera i maloljetničkog zatvora jeste da se obezbjedi njihovo vaspitavanje, prevaspitavanje i pravilan razvoj.

Zaključak:

Kriminal i sveobuhvatna situacija u društvu reflektuju se i na mlade i njihove poglede na svijet, njihov izbor vrijednosti, stavove, ponašanje kao i na razvoj i formiranje ličnosti. Proces tranzicije kroz koju još uvijek prolazi Bosna i Hercegovina i brojne neuspješne reforme doveli su do niza promjena koji se ogledaju u ekonomskoj i političkoj krizi društva, izmjenama u sistemu vrijednosti, korupciji i nemogućnosti društva da se prilagodi novonastalim uslovima. Migracije stanovništva, nezaposlenost, siromaštvo, nemoć i nesnalaženje pojedinca u društvu dovodi do pojave nasilja i agresivnosti pojedinih članova porodice, alkoholizma, pomanjkanja emocionalne topline prema članovima porodice, diskriminacije i marginalizacije pojedinaca i grupa. Ovakve krize porodice i društva najviše pogađaju maloljetnike kao najosjetljiviju populaciju u društvu, pri čemu se njihove reakcije na takve krize često ispoljavaju u asocijalnim stavovima i ponašanju. Stoga se postavlja pitanje efikasne reakcije cjelokupnog pravnog sistema kako u pogledu preventivnog reagovanja društva na prestupnička ponašanja mladih tako u pogledu kontrole vođenja postupka prema maloljetnim prestupnicima i sistema krivičnih sankcija i njihovog izvršenja prema maloljetnim počiniocima.

Literatura:

1. Demirović, S., (2015). Pravni aspekti maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini. (Doktorska disertacija). Banja Luka: Panevropski univerzitet „Apeiron”.
2. Gurda, V. (2020). Starosne granice krivičnog pravnog maloljetstva u uporednom pravu, Rijeka, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, broj 3.
3. Macanović, N. (2021). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja.

4. Marić, T. (2019). Izvršenje kazne maloljetničkog zatvora u Republici Srpskoj. U Zborniku (ur. Jovanić, G., Petrović, J.) Položaj marginalizovanih grupa u društvu. str.224-230. Banja Luka: Centar modernih znanja.
5. Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 7/14).
6. Pleh, V. (2019). Alternativni modeli u krivičnom zakonodavstvu za maloljetnike u Bosni i Hercegovini. U: Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXII, str. 127–155. Sarajevo: Pravni fakultet.
7. Ricijaš, N., Jeđud, Borić, I., Lotar, Rihtarić, M., Mirosavljević, A. (2014). Pojačana briga i nadzor. Iz perspektive mladih i voditelja mjere. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
8. Young, S., Greer, B. and Church, R. (2017). Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global perspective, *BJPsych Bulletin*, 41(1), 21–29.
9. Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br.13/10, 63/11, 61/13).
10. Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službene novine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 53/11).
11. Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službene novine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 53/11).
12. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službene novine Federacije BiH, br. 7/14.

CRIMINAL LEGAL POSITION OF JUVENILE OFFENDERS IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: *The determination of a special legal position for minor perpetrators of criminal acts in relation to adult perpetrators in criminal legislation is the result of many years of experience and scientific knowledge that the personality of minors is formed gradually from a biopsychological and social point of view, that minors are not always able to understand the significance of their actions and consequences which result from such procedures and that they are not always able to resist the negative influences to which they are exposed. For this reason, the question of criminal responsibility of minors is raised differently than in the case of adult offenders. In this paper, we will point out the legal framework for dealing with juvenile offenders in FBiH.*

Keywords: *legal position, criminal liability, juvenile offenders, criminal offense.*